

Οι παρατηρήσεις ενός ενήμερου παρατηρητή

Διαλέξεις και σχόλια του Wittgenstein για τις τέχνες και την αισθητική

του Σπύρου Α. Μοσχονά

Η Καθημερινή, 4 Μαρτίου 2003, σ. 18

Ludwig Wittgenstein, *«Περί τέχνης και αισθητικής: Επιλογή από το Corpus και τις σημειώσεις μαθητών και φίλων του Wittgenstein»*. Πρόλογος, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, επιμέλεια: Κωστής Μ. Κωβαίος. Αθήνα: εκδόσεις Καρδαμίτσα, 2002. 376 σελς.

Ο τόμος «Περί τέχνης και αισθητικής» περιέχει διαλέξεις που έδωσε ο Λούντβιχ Βιτκενστάιν (1889-1951) στο πλαίσιο των μαθημάτων του στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ στα 1932-33 και 1938. Σώζονται μόνο οι σημειώσεις που κράτησαν οι ακροατές του: ο διάσημος φιλόσοφος G. E. Moore και οι σπουδαστές και κατοπινοί philosophi minores Alice Ambrose, Yorick Smythies, Rush Rhees και James Taylor. Δεν έχουμε σημειώσεις του Βιτκενστάιν, δεν κρατούσε ο ίδιος. Αυτά τα κείμενα άλλων, είναι τα μόνα «ολοκληρωμένα κείμενα» από τον Βιτκενστάιν για τις τέχνες και την αισθητική. Σοφά λοιπόν προτάσσονται των υπολοίπων.

Στο δεύτερο μέρος του τόμου περιέχονται παρατηρήσεις που βρίσκονται σκόρπιες στο βιτκενσταϊνικό corpus. Δεν είναι πολλές και, οπωσδήποτε, παραμένουν δυσερμήνευτες αν εξεταστούν αποκλειστικά στο φόντο των ολοκληρωμένων έργων («*Tractatus Logico-Philosophicus*» και «*Φιλοσοφικές έρευνες*»). Οι παρατηρήσεις διανθίζονται με σχόλια από συνομιλίες, αποσπάσματα από επιστολές, αφηγήσεις φίλων. Με πολύ χρηστικό τρόπο και με αίσθηση της καλής γειτονίας, ο επιμελητής Κωστής Κωβαίος χωρίζει το δεύτερο αυτό μέρος σε δώδεκα κατηγορίες: Γενικές παρατηρήσεις, Γούστο και δημιουργία, Ταλέντο και μεγαλοφυΐα, Αισθητικές κατηγορίες, Μουσική, Λογοτεχνία, Αρχιτεκτονική, Κινηματογράφος, Θέατρο, Ζωγραφική, Γλυπτική, Μόδα. Τη χρησιμότητα του βιβλίου πολλαπλασιάζουν η κατατοπιστική Εισαγωγή, ο ενδελεχής και πρωτότυπος υπομνηματισμός των κειμένων (με πολλές παραπομπές σε συναφή χωρία), βιβλιογραφία και εξαντλητικά ευρετήρια πηγών, πραγμάτων και προσώπων.

Μπορεί η αισθητική να μην ανήκει στα μεγάλα θέματα της ύστερης φιλοσοφίας του ανασκευαστή φιλοσόφου (χρήση και σημασία, πώς ακολουθούμε έναν κανόνα, το αθεμελίωτο των εξηγήσεων και το αναγκαστικό τους τέλος, η μυθολογία του «εσωτερικού» μας κόσμου, η μελέτη των τρόπων έκφρασης σκέψεων/αισθημάτων/συναισθημάτων ως γλωσσικών παιγνίων, οι τρόποι ζωής, η βεβαιότητα, η πεποίθηση). Ο τόμος αυτός αποδεικνύει πάντως ότι η αισθητική ήταν σημαντικό πεδίο εφαρμογής και συνδυασμού των μεγάλων αυτών θεμάτων.

Όπως επισημαίνει ο Κωβαίος, ο Βιτκενστάιν δεν έχει μία θεωρία για την αισθητική και οι δοκιμαστικές θεωρήσεις του είναι όλες περιγραφικές. Ο Βιτκενστάιν

θα αναλύσει τις χρήσεις της λέξης «ωραίο» και θα καυτηριάσει την τάση να ανάγουμε τα αξιολογικά ζητήματα στα αισθήματα ευαρέσκειας/απαρέσκειας που μας προκαλεί ένα έργο τέχνης ή στα κίνητρα του καλλιτέχνη που εικάζουμε ότι, συνειδητά ή ασυνείδητα, προκάλεσαν τη δημιουργία ενός έργου. Οι αξιολογικές μας εκφράσεις, τουλάχιστον οι πιο «καθημερινές», δεν είναι παρά επιφωνήματα (*Ω, τι ωραίο, υπέροχο – Δεν μ' άρεσε καθόλου, απαίσιο*)· κι αν η αισθητική αναλάμβανε ως αντικείμενό της «αυτό που προκαλεί ευχαρίστηση», θα ήταν αναγκασμένη να εκταθεί σε ζητήματα τόσο πολυποίκιλα όσο το προσωπικό γούστο. Από την άλλη, οι ψυχολογικές ερμηνείες, που διατείνονται ότι εξηγούν τα πάντα, δεν είναι παρά ψευτο-ερμηνείες· κατορθώνουν να γίνονται αποδεκτές επειδή «αποπνέουν μια παράξενη γοητεία».

Η γραμματική του αισθητικού λόγου που προτείνει ο Βιτκενστάιν είναι αρκετά πιο σύνθετη ώστε να μπορεί να περιλάβει, στο άλλο της άκρο, τις χρήσεις της ίδιας της αισθητικής εξήγησης και τις προϋποθέσεις που θέτει. Για τις τέχνες, μας υπενθυμίζει ο Βιτκενστάιν, μιλάει καλύτερα αυτός που ξέρει καλά, ο έμπειρος, ο τεχνίτης ή, έστω, για να περιλάβουμε τον ίδιο, ο *ενήμερος παρατηρητής*. Ο οποίος για τα αισθητικά έργα καλείται να δώσει εκείνη ακριβώς την εξήγηση που θα την κάνει αποδεκτή· αυτός είναι όλος κι όλος ο σκοπός της «αισθητικής» εξήγησης. Μια τέτοια εξήγηση δεν επικαλείται το αίτιο της ομορφιάς. Δεν χρειάζεται να εξηγήσει τι κάνει ωραίο ένα έργο, αλλά χρειάζεται να μπορεί να δείξει τι είναι (ή δεν είναι) ωραίο σ' ένα έργο. Κι αυτό λίγοι το μπορούν.

Από τα κείμενα που συγκεντρώνονται στον τόμο αυτό ο αναγνώστης δεν θα σχηματίσει την εντύπωση μιας ενιαίας σύλληψης (ο Βιτκενστάιν προειδοποιεί εναντίον των ενιαίων συλλήψεων)· θα μπορέσει όμως να εκτιμήσει μια λίγο-πολύ συνεπή αισθητική στάση, η οποία ίσως ήταν η στάση του Βιτκενστάιν. Δεν εννοούμε εδώ καμιά μεταφυσική, «μυστική», «βαθεία κρυμμένη» ή «άρρητη» αισθητική-ηθική αρχή. Εννοούμε τη μάλλον φλύαρη, τελικά, διάθεση ενός λιγομίλητου, υποτίθεται, ανθρώπου, ο οποίος κοιτάζει γύρω του προσεκτικά, αφουγκράζεται και αναλαμβάνει να προειδοποιήσει όσους συχνότερα κάθονται να τον ακούσουν, τους μαθητές του κυρίως, να μην παρασύρονται από κραυγές και επιφωνήματα. Αλλά ούτε από τις μεγάλες αισθητικές θεωρίες να παρασύρονται, από τα θεόρατα συστήματα αισθητικής πλάνης στα οποία μπορεί να οδηγήσει ο ίμερος της γενικότητας, και τα οποία πρέπει ν' αντιμετωπίζονται με συστηματικότερη καχυποψία.

Μόνο ως απάνθισμα μπορούσε λοιπόν να συγκροτηθεί ο τόμος αυτός. Άλλωστε, ο αγαπημένος τρόπος συγγραφής του Βιτκενστάιν ανήκει σ' εκείνο το είδος όπου ανήκουν και οι περίφημες *liasses* του Πασκάλ. Ο αφορισμός, το απόφθεγμα, η αποσπασματικότητα, η κατά βήματα και θέματα παράθεση είναι τα γνωρίσματα του είδους αυτού. Με τη διαφορά πως από τις συγγραφές-συρραφές του Βιτκενστάιν μπορούν και θα έπρεπε ν' αφαιρεθούν (ή να σπρωχτούν στις «σ.τ.Ε.») όσα έχουν ενθέσει άλλοι· είναι όσα δεν θα δημοσιοποιούσε ο ίδιος, δηλαδή κυρίως βιογραφικές αναφορές στο άτομο, στα γούστα και στις προτιμήσεις του.

Όσες διεξόδους προς τη βιογραφία και να υιοθέτησε ο Κωστής Κωβαίος για τη συγκρότηση αυτής της πρωτότυπης σύνθεσης μαρτυριών, είναι σίγουρο ότι τις ακολουθεί με γνώση. Ο Κωβαίος ξέρει καλά τον Βιτκενστάιν. Αναδημοσιεύει εδώ, με ελάχιστες αλλαγές, το πρώτο του μεταφραστικό γύμνασμα (οι διαλέξεις του 1938 πρωτοδημοσιεύτηκαν στο «Ανθολόγιον αναλυτικών φιλοσόφων», επιμέλεια Κωνσταντίνου Ι. Βουδούρη. Αθήνα: 1977, β' έκδοση: 1980). Ως επιμελητής και μεταφραστής, επιστρέφει σε θέματα που τα γνωρίζει ως μελετητής, από τη διατριβή

του («*Η γραμματική του αισθητικού λόγου*», Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1984) – που με θράσος προτάσσει του Βιτκενστάιν όλη σχεδόν την ιστορία της αισθητικής (βλ. επίσης Κωβαίος, «*Όλα κυφορούνται μεσ' στη γλώσσα*», ιδιαίτερα σελς 124-201). Ο ίδιος έχει μεταφράσει και επιμεληθεί τα συναφή, και παρόμοιας σύνθεσης, έργα του αυστριακού φιλοσόφου: «*Πολιτισμός και αξίες*» (σε συνεργασία με τη Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου), «*Γλώσσα, μαγεία, τελετουργία*» και «*Περί ηθικής*» (εκδ. Καρδαμίτσα).